

Viškovi radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima u SR Hrvatskoj

Zdenko Ružić

Jedna od osnovnih karakteristika predratne Jugoslavije je bila agrarna prenaseljenost.* U socijalnoj strukturi ukupnog stanovništva poljoprivredno stanovništvo je zauzimalo dominantno mjesto. Pored toga je prevladavao sitni seljački posjed sa zaostalom proizvodnjom i razmjerno velikim prosječnim brojem članova po domaćinstvu, tako da se agrarna prenaseljenost odražavala kako na potrošnju i iskorištavanje radnog potencijala tako i na stepen mobilnosti poljoprivrednog stanovništva.

Snažni poslijeratni društveno-ekonomski razvoj je proizveo veoma značajne promjene i u agrarnoj strukturi naše zemlje, naročito u pogledu iskorištavanja radnog potencijala poljoprivrednog stanovništva. Stupanj agrarne prenaseljenosti se znatno smanjio a viškovi radne snage na selu su postali manji.¹ Međutim, i pored toga agrarna naseljenost još uvijek je velika, a odražava se, pored ostalog, i u postojanju znatnog viška radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima.

Mi ćemo u ovom radu analizirati neke aspekte agrarne naseljenosti u poljoprivredi SR Hrvatske na osnovu popisa poljoprivrede od 1960. g., jer novijih podataka nema. Međutim bez obzira na činjenicu da je prošlo 4 godine od toga popisa mislimo da su tendencije i zaključci do kojih smo došli na osnovu analize podataka popisa još uvijek značajni, kako za vođenje praktične agrarne politike tako i za bolje sagledavanje socijalnih procesa na našem selu.

Prema popisu poljoprivrede od 1960. g. individualna poljoprivredna gospodarstva u SR Hrvatskoj raspolagala su prosječno sa 3,60 ha zemlje, od čega je 2,42 ha otpadalo na obradivu površinu. Uzimajući u obzir, da je na gospodarstvu živjelo prosječno 4,2 stanovnika, odnosno 1,9 poljoprivrednika

* Ovaj članak je napisan na osnovu šireg rada pod istim naslovom.

¹ U potvrdu ovoga navodimo neke podatke iz zadnja dva popisa stanovništva. Broj poljoprivrednog stanovništva u SR Hrvatskoj od 1948. do 1961. g. smanjio se od 2,505.015 na 1,818.391 ili za 27,5%, dok je istovremeno ukupan broj stanovnika porastao od 3,779.858 na 4.159.696 ili za 10%. Procentualno učešće poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu u istom razdoblju palo je od 66,3% na 43,7%. Od 1953-61. broj poljoprivrednog aktivnog stanovništva smanjio se od 1,199.000 na 977.343 ili za 18,5%. Iako je ukupno aktivno stanovništvo poraslo za 7%, učešće poljoprivrednog aktivnog u ukupnom aktivnom stanovništvu palo je od 64,2% u 1953. na 50,0% u 1961.

tj. aktivnih poljoprivrednih stanovnika, proizlazi da je na jednog člana domaćinstva prosječno dolazilo 0,86 ha zemlje ukupno, odnosno 0,57 ha obradive površine, a na jednog poljoprivrednika 1,89 ha zemlje ukupno, odnosno 1,26 ha obradive površine.

Agrarna prenaseljenost je još više uočljiva ako uzmemo u obzir činjenicu da je 1960. g. 55,4% od ukupnog broja individualnih poljoprivrednih gospodarstava raspolagalo u prosjeku sa 1,45 ha zemlje (od toga je na obradivu površinu otpadalo 1,09 ha) i da je na tim gospodarstvima na jednog poljoprivrednika prosječno dolazilo samo 0,93 ha zemlje, odnosno 0,70 ha obradive površine.²

Podaci o gospodarstvima s viškovima, odnosno manjkovima radne snage koje daje popis, također ukazuju na stepen agrarne naseljenosti. U SR Hrvatskoj je 261.707 gospodarstava ili 40,1% od njihovog ukupnog broja imalo višak, a 100.081 gospodarstvo ili 15,3% manjak radne snage. Broj individualnih poljoprivrednih gospodarstava s viškom radne snage i njihovo procentualno učešće u ukupnom broju gospodarstava je različito po regijama. Tako je npr. u kotaru Zagreb 51,0% od ukupnog broja gospodarstava pokazivalo višak, a 10,7% manjak radne snage, dok je u kotaru Bjelovar 32,0% gospodarstava imalo višak, a 16,2% manjak radne snage. Ipak, podaci koje smo dosada iznesli ne daju puni uvid u tako kompleksan fenomen kao što je agrarna prenaseljenost. Zbog toga smo se odlučili na to da na osnovu podataka popisa izračunamo bilans raspoložive i potrebne poljoprivredne radne snage i na osnovu toga viškove radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima, što će nas, nadamo se, odvesti korak dalje u našoj analizi.

Međutim, prethodno je potrebno dati neka osnovna metodološka objašnjenja. Kao bazu za izračunavanje bilansa fonda raspoložive poljoprivredne radne snage uzeli smo broj poljoprivrednika, tj. aktivnih stanovnika u poljoprivredi i prosječno moguće zaposlenje po 1 poljoprivredniku od 214 **desetsatnih radnih dana** godišnje. U regionalnim proračunima vodili smo računa o razlikama u klimatskim uvjetima između regija. Tako smo za kotar Karlovac kao prosječan broj potencijalnih radnih dana u godini uzeli 200, za kotare Bjelovar, Osijek, Sisak, Varaždin i Zagreb 210, za kotar Rijeku 230, a za kotare Pulu i Split 240 desetsatnih radnih dana.

Fond potrebne radne snage izračunali smo na osnovu sjetvenih površina po vrstama, odnosno grupama poljoprivrednih kultura i broju stoke po vrstama, a na bazi odgovarajućih normativa o utrošku živog ljudskog rada na individualnom gospodarstvu. Koristili smo normative do kojih je na osnovu anketiranja izvjesnog broja gospodarstava došao Zavod za poljoprivrednu ekonomiku u Zagrebu i Institut za poljoprivrednu ekonomiku u Beogradu. Napominjemo da su normative izrađeni za pojedina uža područja pa se međusobno dosta razlikuju, što je posljedica razlika među regijama u snabdjevenosti sa sredstvima za proizvodnju, u bonitetu zemlje, u veličini i rascjepkanosti posjeda, u stepenu primjenjivanja agro i zootehnike, u intenzivnosti proizvodnje, itd.

² Radi uvida u razlike između pojedinih regija dajemo neke osnovne pokazatelje po novim kotarevima. Prve dvije cifre označavaju prosjek ukupne, odnosno obradive zemlje po jednom gospodarstvu u hektarima, a druge dvije cifre prosječne obradive površine u ha po članu gospodarstva, odnosno po jednom poljoprivredniku. Bjelovar: 3,65; 3,06; 0,80; 1,50; Karlovac: 4,76; 3,11; 0,67; 1,44; Osijek: 3,20; 2,91; 0,76; 1,65; Pula: 6,60; 2,51; 0,63; 1,56; Rijeka: 4,17; 1,44; 0,38; 1,09; Sisak: 4,10; 3,08; 0,78; 1,56; Split: 3,63; 1,43; 0,27; 0,71; Varaždin: 2,50; 1,88; 0,42; 0,91; i Zagreb: 2,58; 1,70; 0,39; 0,90.

Višak radne snage računali smo u dvije varijante. Prva varijanta u fond raspoložive radne snage ne uključuje i stanovnike u dobi od 10 do 14 godina. Druga varijanta razlikuje se od prve samo u tome što uključuje radnu snagu staru 60 i više godina ali s koeficijentom 0,6 zbog umanjenog radnog potencijala i s koeficijentom 0,9 za dio ženske radne snage, koja pored radova u poljoprivredi obavlja i poslove u domaćinstvu.

Višak radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima u SR Hrvatskoj prema prvoj varijanti iznosio je 39,9%, a prema drugoj varijanti 33,7% od ukupne raspoložive poljoprivredne radne snage. Evo o ovome detaljnijih podataka i po kotarima.

Tabela 1

Bilans raspoložive i potrebne radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima u SR Hrvatskoj*
(u desetsatnim radnim danima)

u 000

Kotar	Raspoloživi fond Radne snage		Potrebna radna snaga	Višak, manjak (—) radne snage			
	I varijanta	II varijanta		I varijanta		II varijanta	
				dana	%	dana	%
Bjelovar	43.076	39.187	29.161	13.915	32,3	10.026	25,6
Karlovac	31.394	28.803	22.032	9.362	29,8	6.771	23,5
Osijek	50.794	45.886	28.311	22.484	44,3	17.575	38,3
Pula	8.670	7.626	5.377	3.293	38,0	2.249	29,5
Rijeka	6.586	5.603	3.033	3.553	53,9	2.570	45,9
Sisak	22.775	20.725	20.826	1.949	8,5	—101	—0,5
Split	49.874	45.808	24.481	25.393	50,9	21.327	46,6
Varaždin	24.104	21.760	12.723	11.381	47,2	9.037	41,5
Zagreb	31.522	28.437	15.700	15.822	50,1	12.737	44,8
Ukupno	268.796	243.836	161.644	107.152	39,9	82.193	33,7

* Izračunato na osnovu angažiranosti raspoložive poljoprivredne radne snage u poljoprivrednoj proizvodnji 1960. g. i na osnovu prosječnih normativa utroška rada u toj godini. Ova napomena se odnosi na sve naše proračune.

Viškovi poljoprivredne radne snage u pojedinim kotarima bili su jako različiti i kretali su se od 8,5% u kotaru Sisak (prva varijanta), odnosno 23,5% u kotaru Karlovac (druga varijanta) do 53,9% u kotaru Rijeka (prva varijanta), odnosno 46,6% od ukupne raspoložive radne snage u kotaru Split (druga varijanta).

Razlike između kotareva u viškovima, odnosno manjkovima radne snage su znatno veće po drugoj varijanti što je nastalo zbog razlika između pojedinih kotareva u procentualnom učešću radne snage stare 60 i više godina i ženske radne snage koja je istovremeno bila angažirana i u poljoprivredi i u kući, u ukupnom fondu poljoprivredne radne snage, koja je obračunata s koeficijentom 0,6 odnosno 0,9 umjesto s 1 kao u prvoj varijanti. Jedino je tako i moguće objasniti da je npr. kotar Rijeka prema prvoj varijanti imao veći višak radne snage od kotara Split, a po drugoj varijanti manji.

Ako viškove radne snage, koji su iskazani u desetsatnim radnim danima, podijelimo s prosječnim brojem radnih dana koje jedan poljoprivrednik

troši godišnje, što smo pretpostavili da je različito u pojedinim kotarevima, onda dobivamo viškove poljoprivredne radne snage iskazane u broju ljudi.

Tabela 2

Viškovi radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima u SR Hrvatskoj

K o t a r	Broj aktivnih stanovnika	
	I varijanta	II varijanta
Bjelovar	66.261	47.740
Karlovac	46.812	33.855
Osijek	107.068	83.694
Pula	13.721	9.372
Rijeka	15.448	11.175
Sisak	9.283	— 480
Split	105.803	88.866
Varaždin	54.196	43.033
Zagreb	75.342	60.654
Ukupno	493.934	377.909

Izražene viškove radne snage u drugoj varijanti smatramo tačnijim, jer ta varijanta realnije odražava radni potencijal poljoprivrednika (uzima se u obzir smanjena radna sposobnost poljoprivrednika starih 60 i više godina i zaposlenost jednog dijela ženske poljoprivredne radne snage i u vođenju domaćinstva).³

Da bismo utvrdili mobilni višak radne snage tj. onaj višak radne snage koji postoji i u tzv. špicama poljoprivredne proizvodnje, kada je angažiranost radne snage u poljoprivredi najveća, bilo je potrebno prethodno utvrditi u kojem se vremenskom razdoblju tokom godine najintenzivnije odvijaju poljoprivredni radovi tj. kada je uposlenost radne snage najveća. Za područje naše republike to je bilo posebno, teško utvrditi, jer kao što je poznato SR Hrvatska zahvaća područja s najraznovrsnijim klimatskim uvjetima u našoj zemlji. Pored toga nedostaju i odgovarajući podaci za pojedine regije. Na osnovu raspoloživih podataka utvrdili smo da je za veći dio područja SR Hrvatske mjesec oktobar vrijeme najintenzivnijeg korištenja radne snage u poljoprivredi (iznimka su kotari Split, Rijeka i Pula u kojima je to mjesec septembär, pa se naši proračuni mobilnih viškova poljoprivredne radne snage neće odnositi na područja tih kotara). Primijenili smo istu metodologiju kao i pri računanju raspoložive i potrebne radne snage i za bazu izračunavanja mjesečnog fonda raspoložive radne snage (oktobar) uzimali smo po jednom poljoprivredniku 25 mogućih desetsatnih radnih dana u kotarima Osijek, Bjelovar, Pula i Split, 24 u kotarima Rijeka, Varaždin i Zagreb, a 23 u kotaru Karlovac.

Mobilne viškove radne snage također smo izračunali u dvije varijante kao i viškove radne snage za cijelu godinu, koje smo prethodno radili.

³ U prilog naše pretpostavke govori i rezultat do kojeg je došao inž. V. Figenvald, koji je također izračunavao višak radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima, služeći se istim podacima ali s drugom metodom. Prema inž. Figenvaldu viškovi radne snage iznose oko 300.000 lica. Razlika ove procjene od naše nastala je uglavnom zbog toga što smo mi računali višak radne snage za cijelu godinu a inž. Figenvald samo za vrijeme sezone poljoprivrednih radova. Vidi: Inž. V. Figenvald — Viškovi poljoprivrednog stanovništva u prvom poljoprivrednom rajonu — Ekonomski pregled, br. 10 i 11. — 1962. g.

Tabela 3

Bilans raspoložive i potrebne poljoprivredne radne snage u SR Hrvatskoj
(u desetsatnim radnim danima) u 000

Kotar	Raspoloživa radna snaga		Potrebna radna snaga	Višak — manjak radne snage			
	I varijanta	II varijanta		I varijanta		II varijanta	
				Dana	%	Dana	%
Bjelovar	5.128	4.665	4.383	745	17,0	282	6,0
Karlovac	3.610	3.312	3.476	134	3,9	—164	— 4,9
Osijek	6.047	5.462	5.149	898	17,4	313	8,2
Pula	903	794	729	174	23,9	65	8,2
Rijeka	687	585	418	269	64,2	167	28,4
Sisak	2.603	2.369	2.818	—215	—7,6	—449	—18,9
Split	5.195	4.772	3.183	2.012	63,2	1.589	33,3
Varaždin	2.755	2.487	1.964	791	40,2	523	21,0
Zagreb	3.603	3.250	2.504	1.099	43,9	746	22,9
Ukupno	30.531	27.696	24.624	5.907	19,3	3.072	11,0

Mobilni viškovi radne snage u SR Hrvatskoj iznosili su 19,3% (prva varijanta), odnosno 11,0% (druga varijanta) od ukupne raspoložive poljoprivredne radne snage. Najveći višak radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima imao je kotar Rijeka 64,2% (prva varijanta) i kotar Split 33,3% (druga varijanta), a najmanji višak radne snage imao je kotar Karlovac 3,9% (prva varijanta) odnosno kotar Osijek 5,7% (druga varijanta), dok je kotar Sisak imao manjak od 7,6% (prva varijanta), odnosno 18,9% (druga varijanta) od raspoložive radne snage. Pored toga manjak je po drugoj varijanti pokazivao i kotar Karlovac od 4,9%.

Mobilni viškovi radne snage po kotarima bili su uglavnom niži po drugoj varijanti, što je ovisilo o razlikama među kotarima u broju ženske poljoprivredne radne snage zaposlene i u domaćinstvu i o broju radne snage stare 60 i više godina, koju smo kao i u prethodnim proračunima obračunavali s koeficijentom 0,9 odnosno 0,6, a ne s koeficijentom 1 kao u prvoj varijanti.

Mobilni viškovi radne snage u SR Hrvatskoj iznosili su 239.986, (prva varijanta) odnosno 123.965 osoba (druga varijanta). Po kotarima ovi odnosi bili su slijedeći:

Tabela 4

Viškovi poljoprivredne radne snage u kotarima SR Hrvatske u mjesecu oktobru

broj osoba

Kotar	Višak, manjak (—) radne snage	
	I varijanta	II varijanta
Bjelovar	29.805	11.283
Karlovac	5.842	— 7.116
Osijek	35.919	12.545
Pula	6.959	2.609
Rijeka	11.196	6.923
Sisak	— 8.949	—18.708
Split	80.506	63.563
Varaždin	32.940	21.781
Zagreb	45.768	31.085

Prema navedenim podacima u većini kotareva postoje znatni mobilni viškovi poljoprivredne radne snage. Dosadašnja analiza podataka popisa poljoprivrede pokazala nam je nedvojbeno da je agrarna prenaseljenost u poljoprivredi naše republike, gledana kroz broj raspoložive i potrebne radne snage, viškove radne snage i mobilne viškove radne snage na poljoprivrednim gospodarstvima, još uvijek velika unatoč snažnog poslijeratnog ekonomskog razvoja zemlje i permanentnih tendencija smanjivanja agrarne populacije. Ipak, na kraju ovog prikaza želimo se malo šire osvrnuti na neke društveno ekonomske implikacije iznešenih vidova agrarne prenapučenosti.

Prije svega, postojanje viškova radne snage, tj. činjenica da jedan dio radnog potencijala stanovništva nije dovoljno iskorišten, nanosi višestruke štete zajednici (slično kao i nedovoljno iskorištavanje investicionih ulaganja), a posljedice toga su ne samo manji društveni proizvod i narodni dohodak, nego u krajnjoj liniji i niži životni standard stanovništva. Okvirima same poljoprivrede postojanje viškova radne snage usporava proces podružljavanja zemlje, jer na gospodarstvima s viškom radne snage, i pored zapošljavanja izvan gospodarstva još uvijek ostaje dovoljno radne snage za rad na zemlji. I širenje kooperativnih odnosa između društvenih gospodarstava i individualnih poljoprivrednih proizvođača otežano je postojanjem viškova radne snage na privatnom posjedu.

Dakle, iskorištavanje postojećeg radnog potencijala stanovništva, a posebno viškova radne snage na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima, od prvorazrednog je značaja za daljnji društveno-ekonomski razvoj naše zemlje. Razumljivo je onda što je to i jedan od ključnih elemenata plana društvenog razvoja. U vezi s tim ističemo nekoliko pitanja za diskusiju.

U pogledu investicione politike važno je da se razmotri npr. da li, s obzirom na postojanje viškova radne snage, investicije treba usmjeravati na skromniji organski sastav, tj. u pravcu značajnije uloge radne snage ili u pravcu zahtjeva suvremene, moderne tehnologije, tj. mehanizacije i automatizacije proizvodnje? Koju je orijentaciju moguće i korisno primijeniti i na kojim područjima? Šta je s investicijama u tercijarne djelatnosti koje su se do sada relativno sporije razvijale i kakve su tu mogućnosti za zapošljavanje nove radne snage? U svakom slučaju potrebno je pronaći optimalne kombinacije između raspoloživih investicionih sredstava i raspoložive radne snage, koje bi u našim uvjetima omogućile najbolje iskorištavanje pojedinih privrednih grana a time i daljnji snažan društveno-ekonomski razvoj zemlje.

Daljnje pitanje je kako najbolje iskoristiti postojeće rezerve u samoj poljoprivredi? Osnovni preduvjeti za to postoje. Nabrojiti ćemo samo neke: povećavaju se društvena ulaganja u poljoprivredu, poduzimaju se nove mjere za njen povoljniji razvoj, mnoge društvene poljoprivredne organizacije danas već raspolazu sa snažnom materijalnom bazom i ovladale su suvremenim načinom proizvodnje, postepeno se poboljšava situacija na tržištu poljoprivrednih proizvoda, postoje znatne rezerve radne snage na privatnom posjedu itd. Međutim, da li je to dovoljno? Svakako da nije, jer društvene poljoprivredne i prerađivačke organizacije nisu još svugdje organizaciono i materijalno dovoljno osposobljene za suradnju s individualnim proizvođačima na jednoj široj osnovi. Pored toga nedostaje i odgovarajuća kreditna politika, sređeno tržište, stabilne cijene kao i razrađena, dugoročna i stabilna politika na tom području.

Kako osigurati skladnije odvijanje procesa odlaska radne snage sa seljačkih gospodarstava da bi se izbjegle negativne posljedice na razvoj poljoprivrede? U sklopu ovoga naročito je važno osigurati i skladniji odljev poljoprivredne radne snage po spolu. Poljoprivredu je do sada većim dijelom napuštala muška radna snaga i to mlađih generacija. Time ne samo da je znatno poraslo učešće ženske radne snage u poljoprivredi već se uopće pojačavala neravnoteža između muškog i ženskog stanovništva i to posebno u fertilnom razdoblju života, a to se, pored ostalog, počelo negativno odražavati i na reprodukciju ne samo poljoprivrednog stanovništva već i stanovništva u cjelini.⁴

Bolje iskorištavanje radne snage, posebno one koja se nalazi na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima, zahtijeva i odgovarajuću politiku njenog općeg kulturnog i stručnog uzdizanja. Međutim, da li smo takvu politiku dosada imali?⁵

Dosadašnje iskustvo pokazuje da je nedovoljna opća kultura i odsustvo ili nedovoljna stručna obrazovanost većeg dijela radne snage pridošle sa sela stvarala niz problema pri samom zapošljavanju i znatno kočila podizanje produktivnosti rada. To je također i jedan od osnovnih uzroka zaostale i niske proizvodnje većeg dijela individualnih poljoprivrednih gospodarstava.

U pogledu obrazovanosti ženska radna snaga u odnosu na mušku nalazi se u mnogo nepovoljnijem položaju, što je sigurno utjecalo na znatno manji odlazak ženske radne snage iz poljoprivrede.⁶ Ženska poljoprivredna radna snaga sve više učestvuje u poljoprivrednoj proizvodnji na individualnim gospodarstvima i već danas predstavlja značajan dio radnog potencijala poljoprivrednog stanovništva. Ova činjenica ukazuje na potrebu da se kulturnom podizanju i stručnom osposobljavanju ženske poljoprivredne radne snage posveti mnogo veća pažnja nego do sada.

SUMMARY

THE SURPLUS OF LABOUR POWER ON PEASANTS' FARMS IN SR CROATIA

At first the author cites the available data on surpluses of labour power at peasants' farms in districts and in the whole Republic as well.

Though as a consequence of the postwar socioeconomic development of the whole country the surplus of labour power in agriculture considerably declined it still exists and influences negatively the process of modernization of agricultural production. The author calculated the surplus of labour power in two variants.

⁴ Broj muškog poljoprivrednog aktivnog stanovništva od 1953. do 1961. g. smanjio se za 24,8%. Uslijed toga učešće ženske radne snage u ukupnoj poljoprivrednoj radnoj snazi u istom razdoblju poraslo je od 41,7% na 46,2%. Neto stopa reprodukcije stanovništva u razdoblju od 1953. do 1959. godine pala je na nivo koji ne osigurava ni prostu reprodukciju stanovništva. Dok je u 1953. godini ona bila 1,09 u 1959. g. iznosi svega 0,92, tj. niža je za oko 16%, što je u odnosu na ostale republike najniža stopa. (Prema podacima D. J. Tasića - Dugoročne promjene starosne strukture stanovništva Jugoslavije, časopis »Stanovništvo«, januar - mart 1963. g., str. 39.)

⁵ U SR Hrvatskoj, i pored veoma krupnih uspjeha ostvarenih poslije rata u opismenjanju stanovništva i razvoju školstva, bilo je 1961. g. 411.716 nepismenih stanovnika u dobi iznad deset godina, što je 12,1% od ukupnog broja nepismenih stanovnika. Od toga je 13.161 ili 3,2% nepismenih bilo staro 10-19 godina, 51.961 ili 12,7% od 20-34 godine, 239.053 ili 58,0% od 35-64 godine i 107.541 ili 26,1% sa 60 i više godina. (Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku - Stanovništvo i domaćinstva - osnovne strukture prema popisu 1961. g., SB-250 strana 14.)

⁶ U SR Hrvatskoj 1961. g. bilo je 309.515 nepismenih ženskih stanovnika, što je 75,2% od ukupnog broja nepismenih, ili 17,1% od ukupnog broja ženskog stanovništva.

The second variant differs from the first one because it included in labour power persons 60 and more years old but with the coefficient 0,6 due to their reduced working potentions, and a part of female labour power engaged in agriculture and houseworks as well and therefore taken with the coefficient 0,9. In 1960. according to the first variant the surplus of labour power on peasants farms in Croatia amounted to 107,152 or 39,9% and by the second variant 82,193 or 33,7%. Beside this the author quotes the data for particular districts and so shows the regional variations comparing the necessary labour power and surplus labour power on peasants' farms.

In the second part of the article the author comments the figures on surpluses of mobile labour power on peasants' farms. In the concluding part of the article the author considers the economic and social presumptions which would under definite circumstances enable the better use of all available reserves in agriculture.

РЕЗЮМЕ

ИЗЛИШЕК РАБОЧЕЙ СИЛЫ В ЕДИНОЛИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВАХ В СР ХОРВАТИИ

Автор статьи приводит данные о излишке рабочей силы в единоличных хозяйствах, как в отдельных районах, так и во всей республике.

Хотя, вследствие послевоенного общественно-экономического прогресса, излишек рабочей силы в сельском хозяйстве очень уменьшен, он всё ещё существует и это, между прочим, тормозит модернизацию сельскохозяйственного производства.

Автор даёт два варианта излишка рабочей силы. Второй вариант отличается от первого тем, что по этому варианту в рабочую силу включаются и лица старше 60 лет, но с коэффициентом 0,6 из-за уменьшенной работо-способности, а также и женская рабочая сила с коэффициентом 0,9. По первому варианту в СР Хорватии 39,9%, а по второму варианту 33,7% излишка рабочей силы в сельском хозяйстве. Кроме того, автор приводит и данные, которые показывают варьирования в отдельных районах между необходимой и излишней рабочей силой в единоличных хозяйствах.

Во второй части статьи автор комментирует данные о излишке подвижной рабочей силы в СР Хорватии.

В заключительной части статьи автор приводит некоторые экономические и социальные предположения, которые, в определённых условиях, дали бы возможность лучше использовать существующие резервы в сельском хозяйстве.